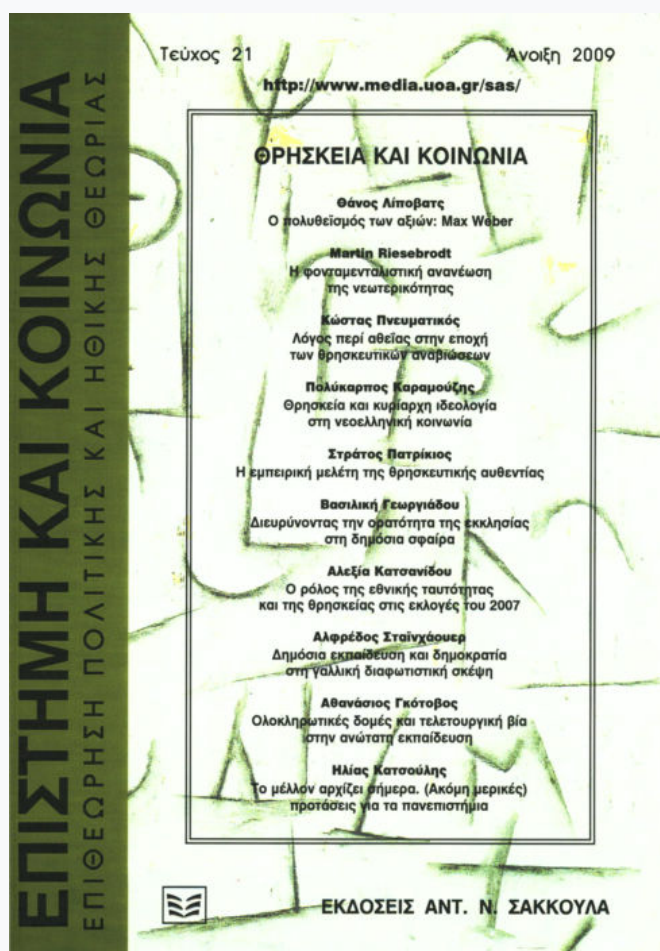

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 21 (2009)

Θρησκεία και Κοινωνία

Άσυλα, δίκτυα και βία: ολοκληρωτικές δομές και τελετουργική βία στην ανώτατη εκπαίδευση

Αθανάσιος Γκότοβος

doi: [10.12681/sas.458](https://doi.org/10.12681/sas.458)

Copyright © 2015, Αθανάσιος Γκότοβος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γκότοβος Α. (2015). Άσυλα, δίκτυα και βία: ολοκληρωτικές δομές και τελετουργική βία στην ανώτατη εκπαίδευση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 21, 211–232. <https://doi.org/10.12681/sas.458>

Άσυλα, δίκτυα και βία: ολοκληρωτικές δομές και τελετουργική βία στην ανώτατη εκπαίδευση

Αθανάσιος Γκότοβος*

Εισαγωγικά

Οι τρεις ζωτικές πτυχές της λειτουργίας ενός ακαδημαϊκού περιβάλλοντος είναι η παραγωγή νέας επιστημονικής γνώσης και η μεταβίβασή της μέσω της διδασκαλίας στη νέα γενιά, η διασφάλιση αξιοκρατικών κριτηρίων σε όλες τις αποφάσεις οργάνων που σχετίζονται με την αξιολόγηση του έργου των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και η ελευθερία έκφρασης τόσο πάνω σε επιστημονικά όσο και σε διοικητικής φύσης ζητήματα που απασχολούν την ακαδημαϊκή μονάδα και τα όργανά της.

Το καθεστώς που επικρατεί ήδη σε μια σειρά από ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αναφορικά με τις τρεις αυτές πτυχές της ακαδημαϊκής ζωής αποκλίνει αισθητά από την προδιαγραφή: ούτε νέα και πρωτότυπη γνώση παράγεται και μεταδίδεται στη νέα γενιά σε ικανοποιητικό βαθμό ούτε η προβλεπόμενη αξιολόγηση των μελών της κοινότητας από συναδέλφους τους υπακούει πάντοτε στην αρχή της αξιοκρατίας ούτε, τέλος, εξασφαλίζονται συνθήκες ελευθερίας έκφρασης της γνώμης –επιστημονικής ή διοικητικής– στα όργανα λήψης αποφάσεων. Πέρα από αυτά, υπάρχουν πολλαπλασιαζόμενες ενδείξεις ότι αρκετά μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας δέχονται άμεσες και έμμεσες πιέσεις προσαρμογής της στάσης τους σε κυρίαρχες απόψεις (‘γραμμές’) που έχουν διαμορφωθεί μέσα στον χρόνο σε συγκεκριμένα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις οι πιέσεις αυτές ασκούνται με ανοιχτό διοικητικό και άλλου τύπου εκφοβισμό των ατόμων που δεν παραιτούνται από το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης των απόψεών τους και αρνούνται να υποταχθούν σε ‘γραμμές’. Η εν λόγω βία παίρνει συνήθως τη μορφή της απειλής για βλάβη ή της πρό-

---

* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων <agotvos@otenet.gr>

κλήσης βλάβης στον 'μη συμμορφούμενο', ανάλογα με το εάν είναι προληπτική ή εκδικητική βία.

Δύο είναι τα βασικά εργαλεία για την άσκηση της ψυχολογικής και διοικητικής βίας στα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα κάτω από τις σημεινές συνθήκες: η δημιουργία και ο διαχρονικός έλεγχος πλειοψηφιών στα όργανα λήψης αποφάσεων (π.χ. Γενική Συνέλευση Τμήματος) και η δημιουργία και η αναπαραγωγή ευρύτερων ομαδώσεων ('δικτύων') για τη διατηρητική και δια-ιδρυματική υλοποίηση της βούλησης συγκεκριμένων προσώπων τα οποία, μέσω πλειοψηφιών, αποκτούν θεσμικές ιδιότητες εκπροσωπώντας με τον τρόπο αυτόν πιο αποτελεσματικά τους στόχους του δικτύου.

Σε περιπτώσεις όπου οι εξωτερικές -πολιτικές- και εσωτερικές -ακαδημαϊκές- αντιστάσεις απέναντι σε τέτοιες εξελίξεις είναι μειωμένες, τείνουν να δημιουργούνται ολοκληρωτικές δομές σε μικρο- μεσο- και μακρο-επίπεδο, οι οποίες είναι σε θέση να ανατρέψουν πλήρως την ακαδημαϊκή λειτουργία του πανεπιστημίου. Ο ασκημένος παρατηρητής βλέπει στις περιπτώσεις αυτές ένα 'ακαδημαϊκό κέλυφος' με καθαρά 'πολιτικό' περιεχόμενο: πάγιες και σταθερές μέσα στον χρόνο πλειοψηφίες που προκύπτουν από αλληλοεξυηρητήσεις των μελών τους αποφασίζουν με αποκλειστικό κριτήριο τη διατήρηση της πολιτικής τους επιρροής, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσουν μια ρητορική προσήλωσης στη νομιμότητα, την αριστεία, την αξιοκρατία και την ελεύθερη έκφραση της γνώμης. Τα αποτελέσματα από την άσκηση αυτού του τύπου βίας των πολιτικών πλειοψηφιών στα πανεπιστήμια είναι εξαιρετικά αρνητικά για την όλη ακαδημαϊκή λειτουργία: καθώς το ισχύον νομικό πλαίσιο προβλέπει παντού πλειοψηφίες για τη νομιμοποίηση ακαδημαϊκών αποφάσεων, χωρίς να ενδιαφέρεται για το πώς προκύπτουν οι εν λόγω πλειοψηφίες και τι είδους εξαρτήσεις υπάρχουν ανάμεσα στα πρόσωπα που τις συγκροτούν, μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας που αρέσκονται στη συγκρότηση 'ομάδων' (με παραταξιακά ή άλλα κριτήρια) διαθέτουν ένα πλεονέκτημα έναντι άλλων να διαμορφώνουν, να ελέγχουν και να αναπαράγουν πλειοψηφίες προς όφελός τους. Το περιεχόμενο, συνεπώς, που επικρατεί πλέον μέσα στο ακαδημαϊκό 'κέλυφος' είναι πολιτικό σε όλα τα επίπεδα: σε επίπεδο νομιμότητας, η διατεταγμένη πλειοψηφία -όπου μπορεί- αποφασίζει να ερμηνεύει ή να εφαρμόζει την απαίτηση του νομοθέτη με καιροσκοπικό κριτήριο' σε επίπεδο αξι-

ολόγησης ο 'ημέτερος' υποψήφιος έχει προτεραιότητα απέναντι σε τρίτους, ανεξάρτητα από τα ακαδημαϊκά του προσόντα: σε επίπεδο ελεύθερης έκφρασης της γνώμης, το όριο της ελευθερίας συμπίπτει με την προσαρμογή στη δεσπόζουσα άποψη. Σε περιβάλλοντα όπου η αμφισβήτηση της άποψης του 'πλειοψηφικού άλλου' ερμηνεύεται ως αμφισβήτηση της 'πλειοψηφικής εξουσίας', η ψυχολογική και διοικητική βία εγκαθίσταται υποχρεωτικά ως μηχανισμός υπεράσπισης των 'κεκτημένων' μέσω της άσκησης τρόμου σε μη προσαρμοζόμενους τρίτους. Μπροστά σε αυτή τη συστημική βία, η βία των καταλήψεων φαντάζει ερασιτεχνική, ατελέσφορη και εν τέλει τελετουργική: ούτε επιδιώκει αλλά ούτε και είναι σε θέση να εξουδετερώσει ή να απειλήσει την ανατροπή της εγκατεστημένης μέσα στις ίδιες τις ακαδημαϊκές λειτουργίες πολιτικής βίας.

1. Πατερναλισμός, άσυλα και βία

Το πρώτο πράγμα που διαπιστώνει κανείς όταν μελετά τον δημόσιο λόγο για τη χρήση βίας στα πανεπιστήμια -ιδιαίτερα για τη βία που συνδέεται με τις καταλήψεις και με ό,τι πηγάζει από αυτές- είναι η *ασυμμετρία συχνοτήτων* ανάμεσα στους ειδικούς και στους υπόλοιπους ομιλητές: οι άνθρωποι που μελετούν συστηματικά το πεδίο αυτό -κυρίως από κοινωνικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η ψυχολογία, οι πολιτικές επιστήμες, οι επιστήμες της αγωγής- σπάνια συμβάλλουν στον διάλογο, ενώ υπάρχει υπερπαραγωγή κειμένων από άτομα που έχουν συνήθως εμπειρική σχέση με το αντικείμενο (ήταν ή είναι αξιωματούχοι της διοίκησης, απλά μέλη ΔΕΠ ή συνδικαλιστές) χωρίς ποτέ να το έχουν μελετήσει συστηματικά, όχι επειδή το παραμελούν ερευνητικά, αλλά επειδή η ειδικότητά τους είναι μακριά από τη μελέτη των εκπαιδευτικών φαινομένων και περιβαλλόντων. Εκ των πραγμάτων η ασυμμετρία αυτή στην παραγωγή λόγου γύρω από τη βία στα πανεπιστήμια έχει οδηγήσει σε τρεις καταστάσεις σε ό,τι αφορά την πληροφόρηση του ευρύτερου κοινού αναφορικά με το ζήτημα αυτό:

- οι περισσότερες από τις περιγραφές, τις αναλύσεις και κυρίως τις ερμηνείες του φαινομένου που φιλοξενούνται στον ημερήσιο Τύπο ή στα τηλεοπτικά προγράμματα είναι χωρίς πληρότητα και χωρίς βάθος

- πολλές από τις περιγραφές και τις ερμηνείες αυτές επαναλαμβάνονται, χωρίς αναφορά σε ήδη δημοσιευμένες πανομοιότυπες θέσεις και απόψεις
- ο λόγος είναι κανονιστικά φορτισμένος, με την έννοια ότι σχεδόν από κάθε παράγραφο ξεπηδά και ένα ‘πρέπει’, μια πρόταση για τη βελτίωση της κατάστασης που επικρατεί, σαν να μπορούσε να βελτιωθεί με εμβολωματικού τύπου παρεμβάσεις ένα σύστημα που παρπαίζει από καιρό.

Η παραγωγή λόγου από μη ειδικούς για ένα ζήτημα που εδώ και μεγάλο διάστημα αποτελεί αντικείμενο μελέτης συγκεκριμένων κοινωνικών επιστημών δεν είναι ούτε παράδοξο ούτε ελληνικό φαινόμενο. Αντίθετα, η ενασχόληση πολλών ανθρώπων με το θέμα αυτό αφίνει να φανούν οι τάσεις που επικρατούν σε διάφορες ομάδες και χώρους. Καθιστά επίσης ορατή την ‘πολιτική ορθότητα’ που υπαγορεύει κάθε φορά το είδος του ενδιαφέροντος και το είδος της ανάλυσης. Είναι αυτονόητο, επιπροσθέτως, ότι κάθε πολίτης έχει λόγο για ένα τόσο ζωτικής σημασίας θέμα, όπως η λειτουργία των πανεπιστημίων, τον οποίο και επιχειρεί να εκφράσει δημόσια. Πολύπλοκα κοινωνικά φαινόμενα, όμως, όπως η εκδήλωση βίας σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, χρειάζονται κάτι περισσότερο από προσωπική εμπειρία, εγκυκλοπαιδική παιδεία και κοινό νου για να μελετηθούν σε βάθος. Είναι αυτά τα πρόσθετα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του επιστημονικού λόγου που διευρύνουν τα όρια του προ-επιστημονικού λόγου γύρω από το ζήτημα της βίας και μας επιτρέπουν πληρέστερη πρόσβαση και πιο έγκυρες διαπιστώσεις για τη δομή, τις γενεσιουργές αιτίες και την εξέλιξη του φαινομένου μέσα στον χρόνο. Η παρατήρηση της πλευράς του παγόβουνου που βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια χρειάζεται κατάδυση και εξιχνίαση της βυθισμένης επιφάνειας –υποτίθεται ότι θέλουμε να μάθουμε για το παγόβουνο συνολικά και όχι μόνο για την κορυφή του. Η κατάδυση προϋποθέτει κατά κανόνα ‘σκευή’: θεωρία, μέθοδο, εργαλεία, τέχνη να χειρίζεται κανείς τη μέθοδο και τα εργαλεία. Τέτοιες καταδύσεις για τη μελέτη της βίας στα ελληνικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα –ιδιαίτερα σε εκείνα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης– δεν έχουν γίνει πολλές μέχρι τώρα και γι’ αυτό χρειάζεται ενθάρρυνση για περισσότερες. Δεν είναι εύκολες, κυρίως για τους άπειρους ή πρωτόπειρους δύτες. Αλλά κανείς δύτες δεν γεννιέται έμπειρος· γίνεται τέτοιος μέσα από αδέξιες καταδύσεις, λάθη και διορθώσεις

στην τεχνική τους. Τα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα –ειδικά τα τελευταία χρόνια– φρουρούν καλά τα ‘μυστικά’ τους από τα περιεργα βλέμματα του ερευνητή (βλ. Χρονοπούλου 2007α, 2007β, 2008, Πανούσης 2008). Επίσης ξέρουν καλά το παιχνίδι της διαφήμισης. Εύκολα κρύβουν τη σάπια πλευρά του μήλου και εξίσου εύκολα παρουσιάζουν το αυτονόητο ως επίτευγμα, το συμφέρον της ‘κλίκας’ ως δημόσιο συμφέρον. Αλλά ακριβώς αυτές οι δυσκολίες δίνουν στην κατάδυση τον χαρακτήρα ερευνητικής πρόκλησης μιας περιπέτειας διεξόδου στο ‘άβατο’ των δικτύων και φωτισμού για τους πολλούς των πτυχών εκείνων της πανεπιστημιακής ζωής που είναι γνωστές μόνο στους ‘μυημένους’.

Το πρόβλημα με το *άσυλο* και τη *βία* στα σημερινά ελληνικά πανεπιστήμια είναι, πρώτον, ότι μέσα στον χρόνο έχουν δημιουργηθεί *πολλαπλά άσυλα* και, δεύτερον, ότι η ιεραρχία τους έχει αντιστραφεί: εκείνο που υποτίθεται ότι προστατεύεται, έχει ήδη προ καιρού καταλυθεί από την επέλαση όχι τόσο των καταληψιών όσο κυρίως των δικτύων,¹ ενώ εκείνα που πρέπει να καταργηθούν είναι καλά εδραιωμένα μέσω των ‘δημοκρατικών πλειοψηφιών’ που αναδύονται νομοτελειακά σε ένα κατ’ ουσίαν ετεροπροσδιοριζόμενο και ετεροδιοικούμενο, ‘παράταξιακό’ εντέλει, πανεπιστήμιο των πελατειακών σχέσεων. Οι καταλήψεις και η βία με την οποία αυτές σχετίζονται δεν είναι δυνατόν να καταλύουν κάτι που έχει ήδη καταλυθεί, ενώ ούτε καν απειλούν τα *πραγματικά άσυλα* που φωλιάζουν μέσα στα πανεπιστήμια: την *ασυλία* των φορέων δράσης των δικτύων, των εκπροσώπων του ακαδημαϊκού βαθυκράτους, οι οποίοι υπερασπίζονται με συνέπεια και με σκληρότητα πολύ στενά και ιδιοτελή *παράταξιακά*² συμφέροντα. Οι καταλήψεις³ είναι *τελετουργίες βίας* οι οποίες απλώς καλλιεργούν στους πρωταγωνιστές τους την ψευδαίσθηση της επαναστατικής ρήξης, χωρίς να μπορούν να αποσταθεροποιήσουν είτε τις θεσμικές είτε τις *de facto* δομές και πρακτικές στην ανώτατη εκπαίδευση. Και κάτι χειρότερο: κινδυνεύουν να νομιμοποιήσουν εκ του αντιθέτου τη *θεσμική εκτροπή* που συνιστά η ύπαρξη και λειτουργία πελατειακών δικτύων στα ΑΕΙ και να την εμφανίσουν εξ αντικειμένου ως *θεσμική ομαλότητα*.⁴ Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η κριτική στις καταλήψεις εκ μέρους ορισμένων από τους πρωταγωνιστές στη γέννηση και την αναπαραγωγή των πελατειακών δικτύων είναι θεατρικού χαρακτήρα. Διότι δίκτυα και καταλήψεις έχουν κάτι κοινό: και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει *εκτροπή* από τη θεσμική τάξη,

με τη διαφορά ότι στο πανεπιστήμιο των δικτύων η εκτροπή είναι 'επαγγελματική', συνεχής και προσοδοφόρα και γίνεται στο όνομα του σεβασμού των θεσμών, ενώ στην περίπτωση των καταλήψεων είναι ερασιτεχνική, ασυνεχής, αδιέξοδη και αυτοκαταστροφική.

Το κεντρικό πρόβλημα των ελληνικών πανεπιστημίων σήμερα σε σχέση με την κλασικά νοούμενη ακαδημαϊκή τάξη πραγμάτων είναι ότι αυτά έχουν διολισθήσει προς ένα ημι-φεουδαλικό μοντέλο για τη διευθέτηση των συγκρούσεων⁵ που προκύπτουν αναπόφευκτα από την ανάγκη της ιεράρχησης, δηλαδή της διαμόρφωσης *προτεραιότητας* ανάμεσα σε διεκδικητές περιορισμένων αγαθών, ειδικά αγαθών που βρίσκονται σε σπάνι. Το υπαρκτό μοντέλο για τον καθορισμό της προτεραιότητας σε ό,τι αφορά την πρόσβαση των μελών ΔΕΠ σε ακαδημαϊκά αγαθά –από την ίδια την ιδιότητα του διδάσκοντος μέχρι τα ερευνητικά προγράμματα– είναι ένα *πατερναλιστικό μοντέλο*, το οποίο διακρίνει ανάμεσα σε 'ημέτερους' και 'ξένους', ενώ σε επίπεδο ρητορικής προβάλλεται ένα μοντέλο *αριστείας*: προτεραιότητας των αρίστων στον τομέα της διδασκαλίας και της έρευνας. Η αντίφαση αυτή ανάμεσα στο *de facto* και στο προβαλλόμενο ως υπαρκτό μοντέλο διαπερνά όλη την ακαδημαϊκή ζωή και οδηγεί σε συγκρούσεις δύο τύπων: (α) συγκρούσεις ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες που πρεσβεύουν επί της αρχής το ίδιο μοντέλο, το πατερναλιστικό, και όπου το διακύβευμα είναι *ποιος ελέγχει την 'κουτάλα'* για να προβεί σε πανομοιότυπες ως προς τη φιλοσοφία τους διανομές αλλά με διαφορετικούς κάθε φορά δικαιούχους, και (β) συγκρούσεις ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες που πρεσβεύουν διαφορετικά μοντέλα: οι μεν το αγωνιστικό-αξιοκρατικό⁶ και οι άλλοι το πατερναλιστικό. Αποτέλεσμα των συγκρούσεων αυτών –κυρίως των συγκρούσεων του δεύτερου τύπου, καθώς η σύγκρουση του πρώτου τύπου δεν υποδηλώνει ασυνέχεια 'κωδίκων' ανάμεσα στα συγκρουόμενα μέρη– είναι οι στρατηγικές τρομοκρατήσης⁷ των φορέων ανεξάρτητης άποψης και γνώμης, όταν αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη γραμμή της πολιτικά δεσποζουσας ομάδας: της μικρού, μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους 'παράταξης' που αποτελεί το δομικό υλικό των δικτύων στα σημερινά ελληνικά πανεπιστήμια.

Αυτής ακριβώς της τρομοκρατίας –της πρόκλησης φόβου εκ μέρους των οργάνων του δικτύου προς τους αντιφρονούντες και τους αντιδρώντες στην υλοποίηση των αποφάσεων συγκεκρωμένων διευθυντηρίων με στόχο τη συμμόρφωση ή την ακύρωσή τους– είναι θύμα η ελεύθερη διακίνηση

των ιδεών στα πανεπιστήμια. Η πίεση να ευθυγραμμιστεί η συμπεριφορά – λόγος και πράξη– που εκδηλώνει το μέλος της ακαδημαϊκής κοινότητας (και ειδικότερα το μέλος ενός ‘οργάνου’) στη βούληση της ‘παράταξης εξουσίας’ είναι τόσο ισχυρή, ώστε να προκαλεί τάσεις αυτολογοκρισίας, έκφρασης δημόσιας μεταμέλειας και το γνωστό φαινόμενο της σιωπής (Γκρότοβος 2005: 44, Πανούσης 2008: 24). Αυτό είναι και το μείζον πρόβλημα με το κλασικά νοούμενο ακαδημαϊκό άσυλο: τυπικά δεν υπάρχει απαγόρευση στην έκφραση της γνώμης, αλλά αλίμονο σε εκείνον που θα εκφράσει ‘λάθος’ γνώμη. Η καταπάτηση αυτού του ασύλου, η οποία είναι καθημερινή, δεν αφορά την αστυνομία ούτε θεραπεύεται με τη διευκόλυνση της εισόδου της αστυνομίας στα πανεπιστήμια –εκτός αν οι αστυνομικοί συντονίζουν τη συζήτηση στις συνεδρίες των ‘οργάνων’.

2. Ελεύθερη διακίνηση ιδεών και βία στα πανεπιστήμια

Υπάρχουν –και μάλιστα ανεξάρτητα από τη θεωρητική σκευή που χρησιμοποιεί ο ερευνητής για την ανάλυση– τρία γενικά πλαίσια μέσα στα οποία μπορεί να τοποθετηθεί η επιστημονική διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στην ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και τη βία στα πανεπιστήμια. Το πρώτο είναι αμιγώς θεωρητικό, δεν λαμβάνει υπόψη ούτε ιστορικές καταστάσεις και εποχές ούτε σημερινές πραγματικότητες, και θέτει το ζήτημα των σχέσεων ανάμεσα στις δύο αυτές οντότητες σε ιδεατό επίπεδο: ως εάν τα πανεπιστήμια –δηλαδή οι δομές, οι πληθυσμοί και οι καθημερινές πρακτικές (‘δράση’) που τα συγκροτούν ως κοινωνική πραγματικότητα– σχεδιάζονται σήμερα για πρώτη φορά και πρόκειται να λειτουργήσουν στο μέλλον, χωρίς δάνεια και ‘βαρίδια’ από το απώτερο και το πρόσφατο παρελθόν ή από το παρόν. Στη συζήτηση αυτού του τύπου μαζί με τις ρυθμίσεις που σχεδιάζονται για τη διευθέτηση της σχέσης ελευθερίας-βίας στα πανεπιστήμια, σχεδιάζονται και τα υποκείμενα τα οποία θα κληθούν να τις υλοποιήσουν: φοιτητές, διδάσκοντες, διοίκηση, άλλοι.

Το δεύτερο πλαίσιο είναι ιστορικού χαρακτήρα: γίνεται λόγος για τη σχέση ανάμεσα στην ελευθερία διακίνησης ιδεών και τη βία στα πανεπιστήμια σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, σε ένα καθορισμένο ιστορικά περιβάλλον. Η διακίνηση ιδεών στα γερμανικά πανεπιστήμια κατά τη διάρκεια της εθνικο-σοσιαλιστικής δικτατορίας είναι ένα παράδειγμα που εντάσσεται στο εν λόγω πλαίσιο (βλ. Adam & Setzler 1977).⁸ Στο ιστορικό

πλαίσιο διαλόγου, επιτυχία μπορεί να θεωρηθεί αν η αναζήτηση και μελέτη των δομών και της δράσης των υποκειμένων καταλήξει σε μια ρεαλιστική αναπαράσταση της ιστορικής πραγματικότητας.

Το τρίτο πλαίσιο είναι συγχρονικού χαρακτήρα, αφορά τη σχέση των δύο αυτών καταστάσεων υπό τους σημερινούς όρους, έτσι όπως αυτοί υφίστανται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, π.χ. στην Ελλάδα. Η επιστημονική συζήτηση για τη σχέση ελευθερίας-βίας στα σημερινά ελληνικά πανεπιστήμια παίρνει δύο μορφές: είτε είναι θεωρητική-διαγνωστική, με την έννοια της ακριβούς απεικόνισης της σχέσης και της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ελευθερία διακίνησης ιδεών και τη βία, χωρίς να επεκτείνεται σε σενάρια 'διδόρθωσης' του status quo, είτε είναι κανονιστική, με την έννοια της προβολής αναγκαίων και επιθυμητών από τη σκοπιά του συμμετέχοντος στον διάλογο παρεμβάσεων για τη βελτίωση του status quo.⁹ Σε κοινωνίες με πολλά 'προγράμματα' για το 'καλό' και το 'κανονικό', η συναίνεση γύρω από τα αγαθά αυτά όχι μόνον δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αλλά στην πραγματικότητα -εάν υπάρξει- είναι επίτευγμα.

Καθώς, λοιπόν, ζούμε σε πλουραλιστικές και ανταγωνιστικές κοινωνίες όχι μόνο στον τομέα της οικονομίας, αλλά και σ' εκείνον της επιρροής και των μέσων για την επίτευξή της, όπου η συνεννόηση γύρω από στοιχειώδη ζητήματα παραμένει 'άθλος', είναι επιβεβλημένη η προσοχή όταν συζητούμε για τις περιπέτειες της ελευθερίας έκφρασης και διακίνησης ιδεών στα πανεπιστήμια και για τους πιθανούς κινδύνους που τείνουν να την ακυρώσουν. Εύκολα λ.χ. μπορεί να πέσει κανείς στην παγίδα να θεωρήσει πως ό,τι έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε 'καταλήψεις' -με όλα τα συνοδευτικά τους- είναι η μόνη ή η κύρια απειλή στην ελεύθερη έκφραση και διακίνηση των ιδεών. Η περιστασιακή, και εν πολλοίς τελετουργική, βία της κατάληψης -το αγαπημένο θέμα της βιομηχανίας του τηλεοπτικού θεάματος και ακροαματικότητας- που προβάλλεται στις οθόνες της τηλεόρασης συνδέει κάθε ελληνικό σπίτι με το συγκρουσιακό κλίμα που επικρατεί κατά καιρούς στα πανεπιστήμια. Αυτή όμως η βία εκτοπίζει από τις συνειδήσεις των τηλεθεατών την πιο ουσιαστική, συστηματική και σταθερά επαναλαμβανόμενη βία η οποία εκδηλώνεται καθημερινά σε όλο και περισσότερα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα και έχει σχέση όχι με τους δυσαρεστημένους φοιτητές που αποφασίζουν μια κατάληψη ή με παγίως δυσαρεστημένες ομάδες που αποφασίζουν μονίμως καταλήψεις όταν οι υπόλοιποι αφήσουν ανοι-

χτό το πεδίο, αλλά με πολύ διαφορετικούς 'δράστες': καθηγητές, διοικητικούς και φοιτητές ενάντια σε άλλους καθηγητές, διοικητικούς και φοιτητές μέσα στο ίδρυμα. Στο παρόν κείμενο περιοριζόμαστε για προφανείς λόγους στην πρώτη περίπτωση: (παρα)θεσμική και ψυχολογική βία από μέλη ΔΕΠ-αξιωματούχους, προεκτάσεις αξιωματούχων και τοπικούς 'καπετάνιους'-σε άλλα μέλη ΔΕΠ, κυρίως σε φορείς αρνητικού για τα δίκτυα και την 'παράταξη' φρονήματος το οποίο εκδηλώνεται λόγω ή έργω ή -ενίοτε- διανοία. Στόχος αυτής της βίας είναι η ευθυγράμμιση των αποδεκτών της με μια συγκεκριμένη βούληση: την καθεστωτική βούληση, αλλιώς 'τη γραμμή της παράταξης'.

Υπερβαίνει τις δυνατότητες του παρόντος πλαισίου μια εκτενέστερη ανάπτυξη της θεωρητικής και ερευνητικής θέσης ότι, σε γενικές γραμμές, τα ελληνικά πανεπιστήμια εμφανίζουν εδώ και μια δεκαπενταετία περίπου ισχυρές τάσεις εκτροπής από τις θεσμικά προβλεπόμενες λειτουργίες τους, τόσο σε επίπεδο παραγωγής γνώσης όσο κυρίως σε επίπεδο διανομής αγαθών τα οποία συνδέονται με ακαδημαϊκές αρετές (κύρος, επαγγελματική εξέλιξη, στήριξη, υλικό πόροι).¹⁰ Ένα λαϊκιστικό θεσμικό καθεστώς (Ν. 1268/82) (Αλιβιζάτος 2007: 86, Γκότοβος 2007: 229, Κατσούλης 2007: 220) το οποίο θεσμοθετεί εξαρχής τον *πολιτικό κώδικα* στη λήψη ακαδημαϊκών αποφάσεων από 'όργανα' που απαρτίζονται από εξισωμένους ως προς το δικαίωμα γνώμης και ψήφου -αλλά κατά τα άλλα ιεραρχικά εξαρτώμενους- διδάσκοντες, διοικητικούς και φοιτητές και το οποίο ως προς τις βασικές του αρχές δεν τροποποιήθηκε επί ένα τέταρτο του αιώνα (Γκότοβος 2007), σε συνδυασμό με τη δυνατότητα βελτίωσης των οικονομικών και άλλων απολαβών που προέκυψε για τα μέλη ΔΕΠ, διοικητικούς υπαλλήλους και ορισμένους μεταπτυχιακούς φοιτητές ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέσω της ροής κοινοτικών κονδυλίων στα πανεπιστήμια με τη μορφή ποικίλων προγραμματίων, μετέτρεψε τα πανεπιστήμια¹¹ σε κέντρα διανομής αγαθών με κριτήριο την αφοσίωση των δικαιούχων σε έναν πυρήνα προσώπων, αρχικά, τα οποία συγκροτούσαν έναν 'συνασπισμό διοίκησης' και που, μέσα στον χρόνο, μετεξελίχθηκαν σε εκτεταμένα δίκτυα υπεράσπισης και προώθησης συγκεκριμένων συμφερόντων των μελών τους. Οι πληθυσμοί των πανεπιστημίων διαιρέθηκαν σε φίλα προσκεκμένους στα διανεμητικά δίκτυα, με ετοιμότητα συμβολής στην υλοποίηση της υπερχείμενης βούλησης της εκάστοτε ηγετικής ομάδας, και σε αντιπάλους των δι-

κτύων, σε άτομα και ομάδες με κριτική διάθεση και κριτική δράση απέναντι στην καθεστωτική βούληση. Το γεγονός ότι σε πολλά ΑΕΙ της χώρας υπήρξε και υπάρχει για μεγάλο χρονικό διάστημα ανακύκλωση της διοίκησης, με τα ίδια πρόσωπα ή πρόσωπα της ίδιας ομάδας να καταλαμβάνουν τις ίδιες ή παρεμφερείς θέσεις, δείχνει καθαρά ότι τα πελατειακά δίκτυα έχουν αναπτύξει σημαντική ικανότητα αναπαραγωγής και συγκροτούν πλέον ισχυρές κατεστημένες εξουσίες μέσα στα ιδρύματα, ενώ υπάρχουν επίσης υπερχείμματα διαπανεπιστημιακά δίκτυα πανεπιστημιακών αξιωματούχων με ρόλο στην κεντρική σκηνή της διανομής πόρων από συγκεκριμένες γραφειοκρατίες.¹² Οι εξουσίες αυτές δεν πηγάζουν ούτε νομιμοποιούνται από υψηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις των αξιωματούχων, αλλά από τη δυνατότητα που έχουν να συγκροτούν πλειοψηφίες σε συγκεκριμένα, θεσμικά προβλεπόμενα, σώματα εκλεκτόρων. Από τη στιγμή που υπάρχουν σε ένα πανεπιστήμιο ομαδώσεις με συγκεκριμένη διανεμητική βούληση, κάθε πιθανή 'ιδέα' ή 'γνώμη' μέλους της κοινότητας -ιδιαίτερα του μέλους που συμμετέχει στα όργανα τα οποία αναπαράγουν τις ηγετικές ομάδες των δικτύων και υλοποιούν μέσω της λήψης αποφάσεων την καθεστωτική βούληση- αποκτά ένα συγκεκριμένο σθένος σε σχέση με την καθεστωτική 'γραμμή'. Από τη σκοπιά του δικτύου δεν έχει πλέον σημασία η γνώμη ως ιδέα, αλλά η επίπτωση από την έκφραση και τη διακίνησή της για τα συμφέροντα του δικτύου. Ο προσανατολισμός της ιδέας ενδιαφέρει, όχι το περιεχόμενό της. Για το δίκτυο δεν υπάρχουν αναρχικές, αριστερές και δεξιές ιδέες. Υπάρχουν *φίλιες* και *εχθρικές* ιδέες, ανάλογα με το αν οι φορείς τους διευκολύνουν την υλοποίηση της 'ατζέντας'¹³ ή την παρεμποδίζουν. Αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο τα δίκτυα είναι 'πολύχρωμα' σε ό,τι αφορά την ιδεολογική ρητορική των μελών τους και μονόχρωμα σε ό,τι αφορά τον προσανατολισμό και κυρίως τη δράση που, εάν δεν είναι μιμητική, πρέπει να είναι συμπληρωματική. Οι επιβάτες του δικτυακού λεωφορείου μπορεί να μην πληρώνουν το ίδιο εισιτήριο και να μην έχουν τις ίδιες απολαβές από το ταξίδι. Αλλά το ταξίδι είναι κοινό, όλοι δίνουν κάτι και όλοι παίρνουν κάτι. Κατά παράδοξο τρόπο -και κόντρα στο αξίωμα το οποίο συνδέει την πιθανότητα να ανήκει κανείς στους κερδισμένους με τις ικανότητές του επί της ουσίας- είναι οι κερδισμένοι της διανομής στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, ακόμη και αν ορισμένοι από αυτούς βαστούν στο ταξίδι την εικόνα του Marx και καταδικάζουν τελετουργικά καθ' οδόν

τον καπιταλισμό. Είναι προφανές ότι τα δίκτυα είναι εξ ορισμού ομοιογενή στον πυρήνα τους.

3. Διαπαιδαγώγηση και βία: τελετουργίες ένταξης σε συστήματα υποταγής

Η βασική 'διαπαιδαγώγηση' τόσο των νέων, όσο και των παλαιότερων μελών ΔΕΠ εκ μέρους του δικτύου γίνεται κυρίως στις συνεδρίες των 'οργάνων' (συνελεύσεις Τομέα, Τμήματος, εκλεκτορικά σώματα κ.λπ.) με δύο τρόπους: θεωρητική και έμπρακτη. Ιδιαίτερα μέλη ΔΕΠ των χαμηλών βαθμίδων, για τα οποία εκκρεμούν μελλοντικές αποφάσεις από τις οποίες θα εξαρτηθεί η μονιμοποίηση ή η εξέλιξή τους, καλούνται συστηματικά -το επιβάλλει ο νόμος-¹⁴ να αντιμετωπίσουν το εξής δίλημμα: εκφράζω στο σώμα τις ιδέες στις οποίες πιστεύω -λ.χ. για την ποιότητα του έργου κάποιου υποψηφίου ή για την ενοχή ενός 'δύστροπου' συναδέλφου ο οποίος εν είδει λαϊκού δικαστηρίου δικάζεται ενώπιον του σώματος για κάποιο επινοημένο συνήθως παράπτωμα- και προκαλώ την μήνιν του διευθυντηρίου και των συμμαχών του από τους οποίους θα εξαρτηθεί η μελλοντική μου μονιμοποίηση, πρόσβαση σε ερευνητικό πρόγραμμα, επαγγελματική εξέλιξη ή ψυχική ηρεμία, ή συμμορφώνομαι σε ό,τι αφορά την έκφραση των ιδεών μου και την υποστήριξή τους μέσω της ψήφου με αυτό που η ηγετική ομάδα έχει καταστήσει σαφές ότι είναι η 'σωστή ιδέα';

Υπάρχουν πλούσια εμπειρικά δεδομένα (Γκότοβος 2005, Λαζαρίδης 2008), τα οποία τεκμηριώνουν τη θέση ότι η ακύρωση της ελευθερίας έκφρασης και διακίνησης των 'ιδεών' στα πανεπιστήμια έχει συντελεσθεί ήδη προτού οι καταληψίες αρχίσουν το έργο τους. Οι τελευταίοι, στη χειρότερη περίπτωση, εμποδίζουν παροδικά την 'ελεύθερη' έκφραση των ιδεών του διευθυντηρίου προς τους υποτακτικούς του, αναβάλλοντας π.χ. τη συνέντευξη ενός οργάνου που καλείται να νομιμοποιήσει τις ήδη κεντρικά ελημμένες αποφάσεις. Στη συνηθισμένη, τυπική περίπτωση οι καταληψίες¹⁵ εμποδίζουν απλώς το *θέατρο* της υποτιθέμενης ελεύθερης έκφρασης των 'ιδεών' στα παρεμποδιζόμενα να λειτουργήσουν, λόγω κατάληψης, όργανα. Οι καταλύσαντες πρώτοι και ουσιαστικά το άσυλο -αν ακαδημαϊκό άσυλο σημαίνει απουσία προληπτικής και κατασταλτικής βίας στην έκφραση και τη διακίνηση ιδεών- είναι συνήθως τηβеноφόροι, όχι ροπαλοφόροι. Είναι οι αξιωματούχοι και οι μικροί και μεγάλοι 'μουτσαχεντίν των δικτύων' που

με τη συνέργεια δειλών και καιροσκόπων καθηγητών επιβάλλουν *καθεστώςτα γνώμης* στα πανεπιστήμια. Και καθεστώς γνώμης σε οποιοδήποτε επίπεδο της πανεπιστημιακής λειτουργίας σημαίνει: υπάρχει πολιτική βούληση για συγκεκριμένες αποφάσεις η οποία πρέπει να γίνει σεβαστή, αλλιώς θα υπάρξουν συνέπειες και αντίποινα. Και οι αποφάσεις δεν είναι τίποτε άλλο παρά μεταφράσεις 'ιδεών' σε διοικητικό επίπεδο. Υπάρχει υπερκεείμενη βούληση για αποφάσεις σημαίνει κατ' ανάγκην ότι υπάρχει υπερκεείμενη βούληση για ιδέες, με άλλα λόγια ότι υπάρχει *έλεγχος των ιδεών*.

Αυτή είναι η ουσιαστική εσωτερική βία που βασιλεύει σε ολόένα και περισσότερα πανεπιστημιακά περιβάλλοντα της χώρας. Πρόκειται για επιβολή μιας όχι μόνον μη προβλεπόμενης αλλά και ρητά απαγορευμένης από τους θεσμικούς κανόνες βούλησης προσώπου ή 'παράταξης' πάνω σε μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας¹⁶ που γίνεται είτε με τη μορφή απόφασης οργάνου με κίνητρο και σκεπτικό δικτύου και με ρητορική θεσμού, την οποία μπορούμε να ονομάσουμε *παρα-θεσμική βία*, είτε με τη μορφή επιθετικής και απειλητικής διαπροσωπικής επικοινωνίας εντός και εκτός 'οργάνου', την οποία ονομάζουμε *ψυχολογική βία*. Θύμα αυτής της βίας μπορεί να γίνει κάθε αξιοπρεπές μέλος ΔΕΠ -και εν γένει μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας- που θέλει να μείνει ανεξάρτητο από δικτυώσεις, να μην συναρτά την τοποθέτησή του από τις επιθυμίες ισχυρών προσώπων ή ομάδων όταν καλείται να πάρει αποφάσεις και εν γένει να βασίζει τη γνώμη και τη συμπεριφορά του πάνω στον ακαδημαϊκό κώδικα.

Αυτό το άσυλο έχει προ πολλού καταργηθεί σε ένα πανεπιστήμιο που λειτουργεί με τις ομάδες και τους συσχετισμούς τους. Καμία αστυνομική δύναμη δεν είναι δυνατόν είτε να το επαναφέρει είτε να το καταλύσει εκ νέου. Η ανελευθερία, ο τρόμος, ο 'τσαμπουκάς', η υποταγή, η ετοιμότητα για υποταγή και η αυθόρμητη ή κυνική ευθυγράμμιση με την κάθε φορά πηγή της διανομής θα γίνουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ιδρύματος που έχει περιέλθει σε μια τέτοια κατάσταση.

Ας δούμε τώρα τη συμβατική βία, αυτή για την οποία γίνεται πολύς λόγος τον τελευταίο καιρό: τη βία των καταλήψεων.

Ο δημόσιος προβληματισμός που έχει δημιουργηθεί τελευταία γύρω από το άσυλο,¹⁷ γύρω από τη σκοπιμότητα και την αναγκαιότητα μιας περιοριστικής ρύθμισης για τη δράση της αστυνομικής αρχής μέσα σε πανεπιστημιακούς χώρους, εδράζεται -πάντοτε σύμφωνα με τα υποστηριζόμενα-

στην κατάχρηση του ασύλου εκ μέρους ομάδων, μέλη των οποίων προβαίνουν σε έκνομες συμπεριφορές -συχνά και ποινικά κολάσιμες- εντός του προστατευόμενου από το άσυλο χώρου των ΑΕΙ.

Μια πρώτη επισημάνση που χρειάζεται να γίνει εδώ είναι ότι ο νομοθέτης ήδη δίνει στα πανεπιστημιακά όργανα την ευχέρεια να επιτρέπουν την είσοδο της αστυνομίας στα πανεπιστήμια κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, ενώ για ορισμένα αδικήματα δεν απαιτείται καν απόφαση οργάνου.¹⁸ Όργανα με παρόμοια αρμοδιότητα προβλέπονται ήδη από το 1982. Το γεγονός ότι αυτά σπανιότατα ενεργοποιούνται και ακόμη πιο σπάνια αποφασίζουν να επιτρέψουν την είσοδο της αστυνομίας όταν αυτή επιβάλλεται από τον ισχύοντα νόμο, δεν είναι τυχαίο. Σημαίνει ότι ορισμένα, τουλάχιστον, από τα πρόσωπα που συγκροτούν το εν λόγω όργανο -και πάντως τόσα που να μπορούν να ακυρώσουν τη δυνατότητα λήψης της απόφασης- αρνούνται διαχρονικά να συναινέσουν στην είσοδο της αστυνομίας.

Εδώ υπάρχει ένα ενδιαφέρον ζήτημα: σε επίπεδο ρητορικής -δηλαδή προβαλλόμενων κινήτρων για την άρνηση των προσώπων αυτών να συναινέσουν-, η αιτιολόγηση της θέσης μπορεί να ξεκινά από το επιχείρημα του 'μικρότερου κακού' και να φτάνει σε επαναστατικού τύπου λογικές, όπως την ιδεολογική αντίθεση στον καπιταλισμό και τα όργανά του (αστυνομία). Σύμφωνα με τα επιχειρήματα του ενός άκρου αυτού του 'συνεχούς' στο οποίο κινείται η ρητορική των κινήτρων, είναι προτιμότερο να μην μπει η αστυνομία, γιατί οι ζημιές και οι βλάβες που θα γίνουν αν αυτό συμβεί, θα είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που γίνονται ήδη με τις έκνομες 'ενέργειες' των καταληψιών. Το κλασικό επιχείρημα-μπαμπούλας όλων όσων στηρίζουν αυτή τη 'γραμμή' είναι 'να μην χυθεί αίμα'. Πρόκειται για ένα λαϊκιστικό επιχείρημα με φιλειρηνικό προφίλ και συντηρητικό περιεχόμενο. Είναι η πάγια θέση όλων των υποστηρικτών των 'πολιτικών κατευνασμού', η οποία δημιουργεί στην απέναντι πλευρά -στο στρατόπεδο των καταληψιών- την ψευδαίσθηση της ισχύος: *δεν θα τολμήσουν να φέρουν την αστυνομία, γιατί αν το επιχειρήσουν θα αντιδράσουμε με βία*.

Οι οπαδοί του λαϊκιστικού πραγματισμού είναι κατά κανόνα μέλη ΔΕΠ (πρυτάνεις, αντιπρυτάνεις) που συμμετέχουν στο όργανο για την άρση του ασύλου. Δεν είναι όμως οι μόνοι υποστηρικτές της θέσης αυτής. Αρκετά μέλη ΔΕΠ που δεν είναι αξιωματούχοι, όπως επίσης και σχεδόν όλες οι φοιτητικές παρατάξεις, εκφέρουν τα ίδια ή παρόμοια επιχειρήματα. Στην άλλη

άκρη του φάσματος βρίσκονται οι 'επαναστάτες': όσοι βλέπουν την κοινωνία –και ειδικότερα το πανεπιστήμιο– ως πεδίο σύγκρουσης στο οποίο η αστυνομία βρίσκεται εξ ορισμού στο πλευρό των καθεστωτικών δυνάμεων, ενώ εκείνοι τοποθετούνται, υποτίθεται, με τις δυνάμεις της ανατροπής. Εγκώρηση στην αστυνομία του δικαιώματος να μπει στο πανεπιστήμιο και να συμμετάσχει στη σύγκρουση από μία συγκεκριμένη πλευρά –από την πλευρά του 'συστήματος' το οποίο προβλέπει μια συγκεκριμένη 'τάξη'– θα σήμαινε για όσους υιοθετούν τη γραμμή αυτή συνεργασία με τον ταξικό εχθρό και συμπαρατάξη μαζί του στην υπεράσπιση του προς κατεδάφιση status quo: του αστικού καθεστώτος.¹⁹

Τα πραγματικά κίνητρα των προσώπων που συμμετέχουν στην επιτροπή ασύλου²⁰ να συναινέσουν στην άρση του όταν σημειώνονται μέσα στα πανεπιστήμια πράξεις που το καταστρατηγούν, μπορεί να διαφέρουν ριζικά από εκείνα που σε επίπεδο ρητορικής προβάλλονται από τα ίδια πρόσωπα, όταν αυτά απευθύνονται –κυρίως μέσω των εφημερίδων, των ραδιοφώνων και της τηλεόρασης– στο ευρύτερο κοινό. Ας δούμε ορισμένα από τα πρώτα:

1. Στον βαθμό που η συμφωνία ενός αξιωματούχου με την άρση του ασύλου μπορεί να παρουσιαστεί από ανταγωνιστές στο 'κοινό' των μελλοντικών ψηφοφόρων (του ιδίου ή της 'παράταξής' του) για τις ενδοπανεπιστημιακές αρχαιρεσίες ως 'αυταρχισμός' και ως 'ποινικοποίηση' της ακαδημαϊκής ζωής, η ενέργεια αυτή μπορεί να κοστίζει στον ίδιο ή στην 'παράταξη' απώλεια επιρροής, ακόμη και δυσκολίες στη συγκρότηση των πλειοψηφιών που είναι απαραίτητες για τη διεκπεραίωση του διοικητικού έργου, αν οι παρατάξεις που συμμετέχουν –και συχνά αρκεί μία– με εκπροσώπους τους στα 'όργανα' αποσύρουν τη στήριξη στο 'σχήμα' που διοικεί το ίδρυμα, λόγω της στάσης του δύστροπου αξιωματούχου στο ζήτημα της άρσης του ασύλου.
2. Η επέμβαση της αστυνομίας και του εισαγγελέα σημαίνει 'εμπλοκή' και συνεπάγεται ένα είδος 'μπλεξίματος' για τη διοίκηση, με την έννοια της διερεύνησης τυχόν ευθυνών των οργάνων της διοίκησης για πράξεις ή παραλείψεις τους οι οποίες σχετίζονται με τις έκνομες ενέργειες στον χώρο του ιδρύματος. Μια τέτοια διερεύνηση δεν είναι πάντοτε ευχάριστη, μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει ο κίνδυνος να ζητηθούν –από 'απρόβλεπτους' εισαγγελικούς λειτουργούς– ευθύνες από τη διοί-

κτηση για πράξεις ή παραλείψεις της σε σχέση με την κατάληψη. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο απομακρύνεται από το προσκήνιο όταν το 'κράτος' μένει έξω από τις ανάλεις των ιδρυμάτων.

3. Αν κάποιο μέλος του οργάνου που είναι αρμόδιο για την άρση του ασύλου τοποθετηθεί υπέρ της άρσης του, δεν αποκλείεται το μέλος αυτό να μπει στο στόχαστρο μιας ομάδας ή και μεμονωμένων ατόμων τα οποία, στην επόμενη κατάληψη, θα προβούν σε καταστροφές υποδομών ή και σε απειλές εναντίον της σωματικής του ακεραιότητας. Οι απειλές αυτές συνιστούν εξ ορισμού μια μετάβαση της καθημερινής ρουτίνας του εν λόγω ατόμου από την 'ομαλότητα' σε μια 'κατάσταση κινδύνου'. Ιδιαίτερα σε ένα πανεπιστήμιο όπου έχει χαθεί σε μεγάλο βαθμό η κουλτούρα αλληλεγγύης απέναντι σε κάποιον που υπερασπίζεται κλασικές ακαδημαϊκές αξίες, δεν είναι πολλά τα άτομα που θα δεχόταν εύκολα αυτή την αλλαγή, με αποτέλεσμα να υποκύπτουν στις πιέσεις, επιλέγοντας την 'ομαλότητα' της προσωπικής τους ζωής απέναντι στην υπεράσπιση του θεσμού. Η επιλογή αυτή, όμως, συνδέεται οργανικά με την ανοχή απέναντι στην κατάληψη και τη βία την οποία αυτή συνεπάγεται, δηλαδή με την ανοχή απέναντι σε ένομες ενέργειες στο ίδρυμα. Στα πλαίσια αυτής της επιλογής, εισπράττεις ως αξιωματούχος 'ησυχία' όταν πληρώνεις με 'ανοχή' απέναντι στη βία και με 'ολιγωρία' απέναντι στην υποχρέωση εφαρμογής του νόμου.
4. Από τη σκοπιά του δικτύου -του συνασπισμού εξουσίας ο οποίος ελέγχει σε ένα συγκεκριμένο ίδρυμα τους μηχανισμούς διανομής όλων των ακαδημαϊκών 'αγαθών' μέσω της διαμόρφωσης και συντήρησης 'φιλικών' και 'συνεργαζόμενων' πλειοψηφιών-,²¹ οι 'ανωμαλίες' στη λειτουργία του ιδρύματος που συνδέονται με τις καταλήψεις και τις ένομες ενέργειες δεν αξιολογούνται ως απειλή ή ως ζήτημα στο οποίο πρέπει να αφιερώσει κανείς ενέργεια. Η χαμηλή αυτή θέση μιας κατάληψης στην ιεραρχία των απειλών που αντιμετωπίζει το δίκτυο συνεπάγεται και χαμηλή προτεραιότητα αναφορικά με την αναγκαιότητα ανάληψης δράσης για την αντιμετώπισή της. Πράγματι οι καταλήψεις -ειρηνικές ή βίαιες-²² δεν απειλούν το δίκτυο, στον βαθμό που δεν αμφισβητούν βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα τη σύνθεση, τη λειτουργία ή τον προσανατολισμό συγκεκριμένου οργάνου ούτε 'αλλοιώνουν' τις καθιερωτικές βουλήσεις ή πλειοψηφίες -δεν διαφοροποιούν καν τη στάση των

συνοδοιπόρων απέναντι στους 'ηγέτες' του δικτύου. Όταν δεν παρενοχλούνται σοβαρά οι διαδικασίες συγκρότησης και αναπαραγωγής του δικτύου καθώς και οι διαδικασίες διανομής που αυτό διεκπεραιώνει, η ισχύς του μένει αλώβητη από τις καταλήψεις. Αντιθέτως, καθώς το δίκτυο θα ενεργοποιηθεί για να βρεθούν 'λύσεις' για τις ώρες που χάθηκαν, τις συνεδρίες που δεν έγιναν και τις αποφάσεις που δεν ελήφθησαν, το κύρος του ενισχύεται ακόμη περισσότερο: στο τέλος θα εμφανιστεί ως συμπαραστάτης των 'δίκαιων' αιτημάτων των καταληψιών, των οποίων τα συμφέροντα φροντίζει να μην υποστούν βλάβη. Η κατάληψη από τη σκοπιά του δικτύου είναι απλά ένα *τελετουργικό 'διάλειμμα' στην καθεστωτική ομαλότητα*, μια μικρή και ανώδυνη παύση που θα αξιοποιηθεί πολλαπλά για την πολιτική του ενίσχυση.

Όποιοι εντοπίζουν σήμερα το πρόβλημα του πανεπιστημιακού ασύλου απλώς στην αταξία των καταλήψεων, αδυνατώντας να δουν τη μεγάλη αταξία της *θεσμικής εκτροπής* ή απλώς συμψηφίζοντας τις δύο 'αταξίες', βλέπουν μόνο την επιφάνεια του φαινομένου. Η βία των μειοψηφιών ή πλειοψηφιών που αποφασίζουν μια κατάληψη (δεν έχει ιδιαίτερη σημασία τι από τα δύο ισχύει κάθε φορά, γιατί καμιά πλειοψηφία δεν νομιμοποιείται να προβεί ατιμώρητα σε βίαιη αναστολή των κανόνων σε ένα κράτος δικαίου, όπως επίσης δεν έχει σημασία αν η κατάληψη είναι 'καθεστωτική' ή 'προοδευτική') στις αίθουσες και τα αμφιθέατρα είναι η μία όψη του νομίσματος. Στην άλλη όψη απεικονίζεται μια διαφορετική βία, πολύ πιο αδυσώπητη και επικίνδυνη,²³ η *βία των δικτύων* που είναι κρυμμένη πίσω από τις θεσμικά προβλεπόμενες 'δημοκρατικές πλειοψηφίες'. Και μάλιστα τόσο καλά, ώστε εκπρόσωποι αυτής της βίας του ακαδημαϊκού βαθνκράτους να συμμετέχουν τακτικά ως δήθεν αντικειμενικοί συνομιλητές σε κάθε διάλογο για την υπεράσπιση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης των ιδεών στα πανεπιστήμια, χωρίς οι περισσότεροι από τους ακροατές να υποψιάζονται το παραμικρό. Αυτοί που καλλιεργούν και απαιτούν τη συμμόρφωση σε μια καθεστωτική 'γραμμή' –η οποία βιάζει όχι μόνον το πνεύμα, αλλά συχνά και το γράμμα των θεσμών για τους οποίους κόπονται– και που το βασικό τους μέλημα είναι η ακώλυτη διακίνηση των 'αγαθών' στα μέλη της μικρής ή μεγάλης 'παρέας' στην οποία ανήκουν, μιλούν για την παρεμπόδιση της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών από τους καταληψίες: η έκφραση *'είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι'* μπορεί να

αποδώσει μόνο ένα μέρος αυτής της θλιβεράς και ταυτόχρονα πολύ προσοδοφόρας υποκρισίας.

Τα πελατειακά δίκτυα που ορίζουν σήμερα τα ελληνικά πανεπιστήμια έχουν αποκτήσει πλέον σε επικίνδυνο βαθμό ολοκληρωτικές δομές: προσλαμβάνουν και προωθούν προσωπικό, εκλέγουν, συγχροτούν και ελέγχουν τα 'όργανα', κατευθύνουν αποφάσεις, 'προστατεύουν' ημετέρους, διανέμουν πόστα και 'αγαθά', καταγγέλλουν, διώκουν, δικάζουν και τιμωρούν χωρίς να λογοδοτούν. Όλες οι πολιτικές δυνάμεις το γνωρίζουν και το ανέχονται διαχρονικά. Αν αυτό δεν είναι επαρκής δείκτης ότι η ανώτατη παιδεία μας είναι ήδη ένας άταφος νεκρός, τότε η κοινωνία αυτή έχει χάσει όχι μόνο τον προσανατολισμό της σε θέματα παιδείας αλλά και κάθε μέτρο εκτίμησης της κρίσης στην οποία βρίσκονται εδώ και καιρό τα πνευματικά της ιδρύματα με βασική ευθύνη του κομματικού της συστήματος και των ποικίλων συμφερόντων του.

Σημειώσεις

1. Για την έννοια των δικτύων στην ανώτατη εκπαίδευση, βλ. Γκότοβος 2005.
2. Στον βαθμό που τα πελατειακά δίκτυα στα πανεπιστήμια είναι –με βάση τη συμβατική πολιτική ορολογία (δεξιά, κέντρο, αριστερά)– 'οικουμενικά', η λέξη 'παράταξη' εδώ δεν αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο κόμμα αλλά στο δίκτυο ως (αυτοεξυπηρετούμενο) κόμμα.
3. Για το φαινόμενο των καταλήψεων στην ελληνική δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, βλ. Γκότοβος 1996.
4. Η συζήτηση για το τι συγκροτεί 'ομαλότητα' κάθε φορά, υπερβαίνει το παρόν πλαίσιο. Αρκεί να θυμηθούμε ότι η 'ομαλότητα' είναι υπόσχεση όλων των κοινωνικο-πολιτικών καθεστώτων, ακόμη και εκείνων που ανοιχτά προϋποθέτουν μια φάση βίας πριν από την κατάκτηση του εν λόγω 'αγαθού'. Η ομαλότητα, συνεπώς, είναι εξ ορισμού πάντοτε καθεστωτική και σημαίνει την κατάσταση που προκύπτει από τη συμμόρφωση των υποκειμένων στις καθεστωτικές αρχές και στους αντίστοιχους κανόνες. Γι' αυτό και η διάκριση 'βία'-'ομαλότητα' δεν συνεπάγεται, όπως διαφαίνεται τουλάχιστον σε μερικά κείμενα, διαφοροποίηση ανάμεσα σε καταστάσεις όπου υπάρχει βία και σε τέτοιες όπου αυτή απουσιάζει (Μαραντζίδης 2009). Η ομαλότητα μπορεί κάλλιστα να παραπέμπει σε έγκλημα βία, όχι μόνον σε ολοκληρωτικά αλλά και σε δημοκρατικά καθεστώτα.
5. Για την έννοια των διανεμητικών συγκρούσεων, βλ. Knight 1992: 123 κ.ε.

6. Για μια διεξοδική συζήτηση των όρων κάτω από τους οποίους λειτουργούν τα ευνοιοκρατικά και τα αξιοκρατικά συστήματα πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά, βλ. Turner 1974.

7. Οι στρατηγικές τρομοκρατίας ενδέχεται να μην είναι απλά ατομικές πρωτοβουλίες, αλλά να εκφράζονται μέσα από την ενεργοποίηση θεσμικών ρόλων και δυνατοτήτων. Βλ. π.χ. Westhues 2004a, 2004b.

8. Χρήσιμες πληροφορίες ιστορικού χαρακτήρα για την ελληνική περίπτωση βλ. και στο Αλβιζιάτος 2007.

9. Περιττό να προσθέσουμε ότι όπου υπάρχει ο όρος 'βελτίωση', 'έξυγανση', 'έξορθολογισμός' κ.ά., υποκρύπτονται κατ' ανάγκην ιδεολογικές παραδοχές του χρήστη των όρων αυτών για την επιθυμητή κατάσταση, δηλαδή οι 'ιδέες' του γι' αυτό που πρέπει να θεωρηθεί 'καλό' ή 'κανονικό'.

10. Για περισσότερα, βλ. Γκότοβος 2005, Κατσούλης 2005.

11. Η τάση αυτή είναι γενικευμένη. Εξαιρέσεις υπάρχουν τόσο σε επίπεδο πανεπιστημίων, όσο κυρίως σε επίπεδο πανεπιστημιακών μονάδων (Τμημάτων, Τομέων), αλλά ακολουθούν φθίνουσα πορεία. Για μια ενδιαφέρουσα περίπτωση διανομής εσόδων μέσα από προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης, βλ. Σταμέλος 2008: 57.

12. Μια τέτοια αρχή, επί παραδείγματι, ήταν και παραμένει η Διαχειριστική Αρχή του ΥΠΕΠΘ. Βλ. Γκότοβος 2006.

13. Σημεία της 'ατζέντας' ενός δικτύου μπορεί π.χ. να είναι η εκλογή ενός συγκεκριμένου υποψηφίου, η επιλογή ενός συγκεκριμένου μεταπτυχιακού φοιτητή, η προώθηση ενός υποψηφίου στις κατατακτήριες εξετάσεις μέσω της ανασυγκρότησης επιτροπών, η καθήλωση ενός μέλους ΔΕΠ σε μια βαθμίδα, η δώξη ενός ενοχλητικού αντιφρονούντος, η ανάθεση ενός ερευνητικού προγράμματος σε συγκεκριμένο άτομο, η καθαίρεση συγκεκριμένου -δύστροπου- ατόμου από τη θέση του υπευθύνου για ένα πρόγραμμα κ.ά.

14. Το τραγικό στην υπόθεση αυτή είναι ότι από τη στιγμή που αναδύεται το δίκτυο, ο νόμος κατά κάποιον τρόπο εξασφαλίζει την αναπαραγωγή του, αναγκάζοντας τα νεότερα και εξαρτημένα μέλη ΔΕΠ να ευθυγραμμιστούν με την κυρίαρχη βούληση -τη στάση δηλαδή της πλειοψηφούσας παράταξης στο όργανο-, να συνταχθούν μαζί του. Ο νομοθέτης δεν τους δίνει καν το δικαίωμα να αποφασίσουν αν επιθυμούν να είναι κριτές σε εκλεκτορικά σώματα και μέλη σε Γενικές Συνελεύσεις. Η συμμετοχή είναι υποχρεωτική και συνεπώς η σύγκρουση με το δίκτυο προγραμματισμένη, σε περίπτωση που εξέφραζαν 'ελεύθερα' την αντίθετη γνώμη τους. Προτιμώντας τον 'άρτον τον επιούσιον', τον οποίο φοβούνται -ενίοτε υπερβολικά- ότι ίσως χάσουν αν έρθουν σε αντιπαράθεση με το διευθυντήριο, ευθυγραμμίζονται. Ο νομοθέτης σε ρόλο νεοκοινοβουλευτή του δικτύου.

15. Από συζητήσεις και συνεντεύξεις που έχω διαχρονικά κάνει με καταληψίες και υποστηρικτές των καταλήψεων συμπεραίνω ότι οι φοιτητές αυτοί δεν υπονιάζονται καν τη δομή του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν και δρουν, ούτε ότι οι καταλήψεις εργαλειοποιούνται από τα δίκτυα εξουσίας στο ίδρυμα. Έχοντας πρόσκαιρα τη δυνατότητα

να υπαγορεύουν στους δασκάλους των όρους (π.χ. παρουσία ή απουσία στο ίδρυμα, υλοποίηση ή όχι μιας συνεδρίας), ζουν το όνειρο της ανατροπής της 'έξουσίας'. Κατά κανόνα ούτε ενδιαφέρονται ούτε προβληματίζονται να εντοπίσουν πού είναι η πραγματική εξουσία στα ιδρύματα. Δικτυωμένοι και αντιφρονούντες καθηγητές είναι γι' αυτούς ένα και το αυτό: το κατεστημένο. Περιττό να αναφερθούμε στις θεατρικού τύπου τελετουργίες υποκριτικής 'υποταγής' μελών ΔΕΠ και αξιωματούχων στη βούληση των καταληψιών, οι οποίες ξεκινούν με το ερώτημα 'μου δίνετε την άδεια να ανέβω για λίγο στο γραφείο μου;' και την αποδοχή της άδειας που, προς το παρόν, δεν δίνεται με 'σημειώματα διέλευσης' αλλά με προφορική εντολή των μαθητών προς τους σοφούς δασκάλους, της οποίας όμως η εφαρμογή ελέγχεται σε ορισμένες περιπτώσεις σχολαστικά.

16. Ορισμένα μέλη δικτύων και διευθυντηρίων, μάλιστα, δηλώνουν ρητά ότι δεν αναγνωρίζουν την ύπαρξη 'κοινότητας' στα πανεπιστήμια, παρά μόνον ομάδες και συσχετισμούς. Η 'πάλη' ανάμεσα στις ομάδες αναγνωρίζεται ως η βασική συνθήκη της πανεπιστημιακής ζωής. Τουλάχιστον η πολιτεία συνεχίζει να αναγνωρίζει τους φορείς τέτοιων πρωτόγωνων 'ιδεών' ως κρατικούς λειτουργούς.

17. Περισσότερο μέσα από την αρθρογραφία σε εφημερίδες και τη συμμετοχή σε ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές συζητήσεις παρά με τη βοήθεια επιστημονικών ερευνών και σχετικών δημοσιεύσεων.

18. Βλ. άρθρο 3, παρ. 6 του νόμου 3549/2007, το οποίο προβλέπει ότι 'επέμβαση δημόσιας δύναμης χωρίς την άδεια του αρμόδιου οργάνου του Α.Ε.Ι. επιτρέπεται μόνον εφόσον διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα ή αυτόφωρα εγκλήματα κατά της ζωής'.

19. Όσοι βρίσκονται μακριά από πανεπιστήμια και διαβάζοντας τις γραμμές αυτές θεωρούν ότι δεν είναι δυνατόν στην εποχή μας να υπάρχουν ακόμη άνθρωποι -όχι μόνον φοιτητές, αλλά και μέλη ΔΕΠ- που επιχειρηματολογούν με τον τρόπο αυτόν, καλό θα ήταν να αφιερώσουν μια ημέρα από τη ζωή τους στα αμφιθέατρα και τις αίθουσες συνεδριών των 'οργάνων' για να το διαπιστώσουν. Τα πρωτόγονα αυτά επιχειρήματα -οι 'ιδέες'- όχι απλώς κυκλοφορούν στα πανεπιστήμια, αλλά πολύ συχνά κυκλοφορούν χωρίς αντίλογο. Είναι εντελώς διαφορετική υπόθεση, βεβαίως, αν εκείνοι που τα εκθέτουν δημοσίως και τα υπερασπίζονται με θέρη, όντως τα πιστεύουν. Βρισκόμαστε ακόμη στο επίπεδο της ρητορικής, την οποία και επιχειρούμε να αναλύσουμε. Το γεγονός ότι όλοι οι 'επαναστάτες' που αρνούνται την επέμβαση της αστυνομίας σε κάθε σύγκρουση μέσα στους χώρους του πανεπιστημίου δεν αρνούνται να εισπράττουν τον μισθό τους και τις λοιπές απολαβές των προγραμμάτων από τα ταμεία του αστικού κράτους, ίσως ρίχνει μια σκιά αμφιβολίας σχετικά με το πού αρχίζει και πού τελειώνει η 'ρήξη'.

20. Με βάση τον νόμο 3549/2007 (ΦΕΚ Α 69/20.3.2007), άρθρο 3, παρ. 5, οι χώροι που προστατεύονται από το άσυλο περιορίζονται σε 'όλους τους χώρους του στους οποίους γίνεται εκπαίδευση και έρευνα' (άρθρο 3, παρ. 4), ενώ οι αρμοδιότητες της επιτροπής ασύλου μεταφέρονται στο Πρωτανικό Συμβούλιο. Αυτό το όργανο έχει πλέον το καθήκον και το δικαίωμα να καλέσει τη δημόσια αρχή, όταν το άσυλο παραβιάζεται. Πιο συγκεκριμένα, η παρ.

5 του άρθρου 3 του νόμου αυτού ορίζει: 'Αρμόδιο όργανο για την πρόσκληση ή άδεια της προηγούμενης παραγράφου είναι το Πρυτανικό Συμβούλιο για τα Πανεπιστήμια και το Συμβούλιο για τα Τ.Ε.Ι., με δικαίωμα ψήφου όλων των μελών τους. Τα όργανα αυτά συνέρχονται αμέσως, αυτεπαγγέλτως ή μετά από καταγγελία. Το αρμόδιο όργανο αποφασίζει κατά πλειοψηφία, τηρουμένων των διατάξεων του Εσωτερικού Κανονισμού του οικείου ιδρύματος και του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας'.

21. Η διανομή των αγαθών αυτών γίνεται με πολιτικό κριτήριο. Ο όρος 'πολιτικό κριτήριο' στα παρόν πλαίσια δεν σχετίζεται ούτε με την πολιτική ιδεολογία ούτε με το πολιτικό κόμμα στο οποίο ανήκει ή πρόσκειται κάποιος, προκειμένου να ευνοηθεί από το δίκτυο στις διάφορες διανομές. Παραπέμπει κυρίως στη στάση και τη συμπεριφορά ενός προσώπου απέναντι στο πλέγμα εξουσίας που επικρατεί σε όλα τα επίπεδα διοίκησης ενός ιδρύματος. Πιο συγκεκριμένα, παραπέμπει στη συμβολή ενός προσώπου στη συγκρότηση και λειτουργία φιλικών με τις προθέσεις της διοίκησης (η έκφραση 'βούληση της διοίκησης' που χρησιμοποιείται για την ακολουθητέα 'γραμμή' είναι ενδεικτική) πλειοψηφιών στα όργανα λήψης αποφάσεων, έτσι ώστε οι αποφάσεις αυτές να είναι συμβατές με τις επιθυμίες και εν γένει το 'πelaταιακό πρόγραμμα' του δικτύου. Βλ. και Γκότοβος 2005.

22. Κάθε κατάληψη περιέχει εξ ορισμού βία, με την έννοια της αυθαίρετης (μη εξουσιοδοτημένης, έκνομης) επιβολής της βούλησης τρίτων στη θέση της βούλησης του νομοθέτη, η οποία εκφράζεται από τον κανόνα ή τους κανόνες που παραβιάζονται κατά τη στιγμή της κατάληψης. Κατάληψη σημαίνει κατ' ανάγκην προσωρινή ή μονιμότερη άρνηση εφαρμογής των κανόνων δικαίου σε έναν χώρο και ακύρωση των προβλεπόμενων από τον νόμο λειτουργιών. Με τη διάκριση που κάνουμε ανάμεσα σε ειρηνική και βίαιη κατάληψη αναφερόμαστε απλά στο γεγονός ότι πέρα από την αρχική βία που ενυπάρχει σε κάθε κατάληψη ώστε να τεθεί εκτός εφαρμογής ο νόμος, ενδέχεται να υπάρχει και πρόσθετη βία κατά τη διάρκεια της κατάληψης, η οποία σχετίζεται με ποικίλες καταστάσεις.

23. Όσοι αμφιβάλλουν για το πρόσωπο αυτής της βίας, μπορούν να ρωτήσουν ικανότατους υποψηφίους που ποτέ δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν την ιδιότητα του μέλους ΔΕΠ, άριστους επιστήμονες που ποτέ δεν προήχθησαν, ανεξάρτητους δασκάλους που ζουν μέσα σε καθεστώς διαρκούς 'κουνταβακισμού', για να μάθουν περισσότερα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Adam, U.D., W. Setzler (1977). *Hochschule und Nationalsozialismus: Die Universität Tübingen im Dritten Reich*, Tübingen: Mohr.
- Αλιβιζάτος, Ν. (2007). *Πέρα από το 16*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκότοβος, Α.Ε. (1996). *Καταλήψεις. Ανορθόδοξες μορφές μαθητικής διαμαρτυρίας*. Αθήνα: Gutenberg.

- Γκότοβος, Α.Ε. (2005). 'Ανομία και πελατειακά δίκτυα στα ελληνικά πανεπιστήμια: Η άλωση του δημόσιου χώρου και η αξιολόγηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 14: 33-83.
- Γκότοβος Α.Ε. (2006). 'Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την υπέρβαση του κοινωνικού περιθωρίου: Δράση και αντίδραση', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 16: 203-247.
- Γκότοβος, Α.Ε. (2007). 'Ο νέος νόμος για τα ΑΕΙ: ενίσχυση του πολιτικού κώδικα στα πανεπιστήμια', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 17-18: 225-235.
- Κατσούλης, Η. (2005). 'Το εικοινωνιακό σύστημα της επιστήμης. Αναγνώριση-σύνδρομο του Ματθαίου-νόμος του Gresham', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 14: 1-31.
- Κατσούλης, Η. (2007). 'Ο νέος νόμος πλαίσιο 3549/2007: ρήξη ή συνέχεια;', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 17-18: 204-224.
- Knight, J. (1992). *Institutions and Social Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Λαζαρίδης, Θ. (2008). *Ο δρόμος για την αναγέννηση του ελληνικού πανεπιστημίου*. Αθήνα: Κριτική.
- Μαραντζίδης, Ν. (2009). 'Ανωμαλία η ομαλότητα', *Το Βήμα*, 18 Ιανουαρίου.
- Πανούσης, Ι. (2008). 'C-Universities? (Corrupted Universities/Διεφθαρμένα Πανεπιστήμια)', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 153: 17-38.
- Σταμέλος, Γ. (2008). 'Διεφθαρμένα ή χαοτικά (ελληνικά) πανεπιστήμια; Η περίπτωση των Παιδαγωγικών Τμημάτων', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 155: 51-73.
- Turner, R. H. (1974). 'Modes of Social Ascent through Education. Sponsored and Contest Mobility', στο R. Bendix & S.M.Lipset (επιμ.), *Class, Status and Power*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Westhues, K. (1998). *Eliminating Professors: A Guide to the Dismissal Process*. Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press.
- Westhues, K. (2004a). *Administrative Mobbing at the University of Toronto: The Trial, Degradation and Dismissal of a Professor during the Presidency of J. Robert S. Prichard*. Queenston, Ontario: Edwin Mellen Press.
- Westhues, K. (2004b). *Workplace Mobbing in Academe: Reports from Twenty Universities*. Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press.

- Χρονοπούλου, Α. (2007α). 'Περιήγηση στην πανεπιστημιακή χώρα της (α)διαφάνειας. Υπάρχει διέξοδος;', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 152: 11-30.
- Χρονοπούλου, Α. (2007β). 'Η αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, αν και αδιαπραγμάτευτη, κάποιες φορές δυναμιτίζεται από "ανομία" και αδιαφάνεια. Μελέτη περίπτωσης', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 150: 13-19.
- Χρονοπούλου, Α. (2008). 'Περιήγηση στην πανεπιστημιακή χώρα της (α)διαφάνειας. Και η περιήγηση στην "άγρια Δύση" συνεχίζεται ένα χρόνο τώρα!!!', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 154: 11-24.